

Historische liefdeslessen

*Een comparatief onderzoek naar opvattingen over de liefde
in de Roman de la Rose en Der minnen loep*

Bachelorscriptie

Student: Kim Sickmann

Begeleider: Bart Besamusca

Datum: 6 juni 2013

Aantal woorden: 9.941

Este port dont
Le vne vne se
S'estoient vne
ala carole
Et vne d'une leur chautoit
Et il lielle aviait estreit
Vientent d'antier et blanchant
Vne onne mille et unnoceant
Son bel refrain nile bien su fist
Car d'abunter menantice fist

Et il avoit la voie clere et saine
Laquelle n'estoit pas vaine
Et res bien se savoit de briser
Leur du pie et remouset
Le port la totorait nile chere
Pourte quale estoit la venere
De belle face et plantier
Coutoit estreit et non pas fier
De loyauté fut marine
Et aussi de folie fourme

Inhoudsopgave

1.	Samenvatting	p. 4.
2.	Inleiding	p. 5.
2.1	<i>Theoretisch kader</i>	
2.2	<i>Probleemstelling</i>	
2.3	<i>Methode</i>	
3.	Thema's	p. 8.
3.1	<i>Het huwelijk</i>	<i>p. 8.</i>
3.1.1	<i>Het huwelijk in de Roman de la Rose</i>	
3.1.2	<i>Het huwelijk in Der minnen loep</i>	
3.1.3	<i>Het huwelijk: een vergelijking</i>	
3.2	<i>Dwaasheid</i>	<i>p. 14.</i>
3.2.1	<i>Dwaasheid in de Roman de la Rose</i>	
3.2.2	<i>Dwaasheid in Der minnen loep</i>	
3.2.3	<i>Dwaasheid: een vergelijking</i>	
3.3	<i>Mannen en vrouwen</i>	<i>p. 17.</i>
3.3.1	<i>Mannen en vrouwen in de Roman de la Rose</i>	
3.3.2	<i>Mannen en vrouwen in Der minnen loep</i>	
3.3.3	<i>Mannen en vrouwen: een vergelijking</i>	

3.4	<i>Fortuna</i>	<i>p. 25.</i>
3.4.1	<i>Fortuna in de Roman de la Rose</i>	
3.4.2	<i>Fortuna in Der minnen loep</i>	
3.4.3	<i>Fortuna: een vergelijking</i>	
3.5	<i>List en geweld</i>	<i>p. 27.</i>
3.5.1	<i>List en geweld in de Roman de la Rose</i>	
3.5.2	<i>List en geweld in Der minnen loep</i>	
3.5.3	<i>List en geweld: een vergelijking</i>	
3.6.	<i>Ovidius en Boëthius</i>	<i>p. 28.</i>
3.6.1	<i>Ovidius en Boëthius in de Roman de la Rose</i>	
3.6.2	<i>Ovidius en Boëthius in Der minnen loep</i>	
3.6.3	<i>Gemeenschappelijke bronnen?</i>	
4.	Conclusies	p. 31.
5.	Bibliografie	p. 33.

1. Samenvatting

Voor deze scriptie heb ik een comparatief onderzoek uitgevoerd met als doel het al dan niet vinden van overeenkomsten tussen opvattingen over de liefde in de *Roman de la Rose* en *Der minnen loep*. Omdat dit een te groot onderzoeksgebied bleek te zijn, heb ik me beperkt tot opvattingen over de liefde van twee belangrijke allegorische personages in de *Roman de la Rose*, te weten Rede en Vriend. Mijn vraagstelling is dus: 'In hoeverre komen de opvattingen over de liefde van Rede en Vriend in de *Roman de la Rose* overeen met de opvattingen over de liefde in *Der minnen loep*?' Ik ben tot deze vraagstelling gekomen naar aanleiding van het boek *Der minnen loep van Dirc Potter* van Fons van Buuren. Van Buuren zegt dat men moet aannemen dat Potter de *Roman de la Rose* kan hebben gekend, op grond van de grote weerklank die het werk gevonden heeft.

Om tot een antwoord op mijn vraagstelling te komen heb ik de betogen en opvattingen van Rede en Vriend geanalyseerd en deze vervolgens vergeleken met de opvattingen over de liefde die in *Der minnen loep* naar voren komen. In hoofdstuk 3 heb ik de belangrijkste thema's van beide werken geanalyseerd. Naast de primaire literatuur heb ik ook gebruik gemaakt van secundaire literatuur. De belangrijkste om hier te noemen is *Der minnen loep van Dirc Potter* van Fons van Buuren. Verder worden zowel in de *Roman de la Rose* als in *Der minnen loep* dezelfde bron aangehouden, te weten Ovidius en Boëthius. Ook deze heb ik betrokken bij mijn onderzoek.

Uit het onderzoek blijkt dat er zowel overeenkomsten als verschillen te vinden zijn tussen de opvattingen van Rede en Vriend in de *Roman de la Rose* en de opvattingen in *Der minnen loep*. Wat wel opvallend is, is dat het betoog van Rede vooral verschillen vertoont met *Der minnen loep*, terwijl het betoog van Vriend vooral overeenkomsten bevat. Zo zijn er zowel in het betoog van Vriend als in *Der minnen loep* zijn opvattingen van Ovidius terug te vinden. Ook heb ik me bezig gehouden met een opmerking van Jonckbloet, namelijk dat Potter met *Der minnen loep* de wens had om een tegenhanger of tegengif van de *Roman de la Rose* te leveren. Persoonlijk vind ik de verschillen tussen de werken niet sprekend genoeg om van een tegenhanger te kunnen spreken. Kortom: ik vind niet dat men kan concluderen dat Potter de *Roman de la Rose* gekend moet hebben en ook niet dat hij een tegenhanger wilde leveren van de *Roman de la Rose*.

2. Inleiding

Tijdens een in het eerste blok in 2012 gevolgde cursus, te weten 'Potters liefdeslessen', ben ik op het idee van deze scriptie gekomen. In deze cursus heb ik me verdiept in de *Roman de la Rose* en *Der minnen loep*. De vraag waar ik me nog niet mee bezig heb kunnen houden, is of de *Roman de la Rose* bekend was bij Potter en zo ja, waar dit dan uit blijkt. Over de invloed van de *Roman de la Rose* op *Der minnen loep* is onder andere het volgende geschreven:

Op grond van de grote weerklank die het werk heeft gevonden, moeten we aannemen dat Potter het kán hebben gekend.¹

Bij het algemene doel, dat Dirc Potter zich voorstelde, kwam klaarblijkelijk nog de wensch om een tegenhanger, of wil men, een tegengif van *Die Rose* te leveren.²

Beide auteurs van bovenstaande citaten werken hun aanname verder weinig (of niet) uit. Zo gaat Van Buuren niet dieper in op zijn stelling en zegt Jonckbloet dat Potter klaarblijkelijk een tegenhanger van de *Roman de la Rose* wilde leveren, maar geeft ook toe dat de *Roman de la Rose* nergens genoemd wordt. Jonckbloet noemt slechts de 'wulpsheid' van de *Roman de la Rose* tegenover de 'zedelijkheid' van *Der minnen loep*.

Een manier om te onderzoeken of Potter daadwerkelijk bekend was met de *Roman de la Rose*, is om de opvattingen over de liefde, zoals deze voorkomen in de *Roman de la Rose*, te vergelijken met de liefdesopvattingen in *Der minnen loep*. Door middel van een comparatief onderzoek wil ik dit gaan analyseren. Nu geeft dit natuurlijk geen garantie voor een eenduidig antwoord, maar het zou wel meer duidelijkheid kunnen scheppen of je je überhaupt zou moeten afvragen of Potter bekend was met de *Roman de la Rose*.

2.1. Theoretisch kader

De vraag of Potter bekend was met de *Roman de la Rose* komt voort uit de aannames van Van Buuren en Jonckbloet. Door woorden te hanteren als 'kan' en 'klaarblijkelijk' maken zij duidelijk dat ze geen zekerheid hebben over het feit dat Potter het werk daadwerkelijk kende.

¹ Van Buuren 1979, p. 68.

² Jonckbloet 1889, p. 255.

In de cursus 'Potters liefdeslessen' heb ik me alleen gericht op het overspel in de *Roman de la Rose* en *Der minnen loep*. In deze scriptie wil ik me verder verdiepen in de vergelijking tussen deze twee werken. Wat noemenswaardig is, is dat de *Roman de la Rose* een narratief verhaal met meerdere allegorische personages is. In dit werk komen dus verschillende opvattingen naar voren, die niet altijd met elkaar overeenstemmen. *Der minnen loep* is een leerdicht en werkt dus maar met één optiek. De werken zijn geschreven in respectievelijk de 13e eeuw en de 15e eeuw. Ik zal verschillende thema's uit de romans onderzoeken en dus een bredere kijk geven op overeenkomsten of verschillen tussen deze werken.

2.2. Probleemstelling

Omdat het een te groot onderzoeksgebied zou beslaan wanneer ik de complete teksten met elkaar zou vergelijken (ik denk dan niet alleen aan de inhoud, maar ook aan de opbouw en structuur), moet er worden toegespitst. Omdat in beide werken liefdeslessen gegeven worden, lijkt het me interessant om me verder te verdiepen in deze liefdeslessen. Ik richt me dus voornamelijk op de inhoud van de teksten en zal me weinig bezig houden met de structuur. In de *Roman de la Rose* komen meerdere liefdesopvattingen naar voren. Het zou voor deze scriptie te uitgebreid zijn om al deze opvattingen te analyseren. Ik spits me daarom toe op de opvattingen van twee allegorische personages in de roman, te weten Rede en Vriend. De opvattingen van deze personages zijn om verschillende redenen interessant om nader te bekijken. Ten eerste spelen zij een belangrijke rol in het verhaal en geven ze beiden lange betogen met advies over de liefde aan de ik-figuur. Ten tweede liggen er verschillende optieken aan hun adviezen ten grondslag, te weten respectievelijk de optiek van Boëthius en Ovidius. Omdat Ovidius ook één van de bronnen van Potter was, zou hier een raakvlak op het gebied van liefdesleer te vinden kunnen zijn. Zie hiervoor verder paragraaf 3.6. In deze scriptie wil ik dus de opvattingen van Rede en Vriend vergelijken met de opvattingen in *Der minnen loep*. Om een duidelijker beeld te krijgen op welke gebieden deze opvattingen elkaar eventueel zullen raken, maak ik een onderscheid tussen verschillende belangrijke thema's die in beide boeken voorkomen.

2.3. Methode

Om de opvattingen in de *Roman de la Rose* te onderzoeken maak ik gebruik van een Franse editie van de *Roman de la Rose*. Dit is de editie van Félix Lecoy, uit 1965-1970. In mijn scriptie zal ik de *Roman de la Rose* citeren uit deze editie. Als steun zal ik een moderne Nederlandse vertaling gebruiken, te weten de vertaling van Ernst van Altena uit 1991. Deze Nederlandse vertaling loopt vrijwel parallel met de Oudfranse tekst.

Om de opvattingen in *Der minnen loep* te analyseren zal ik gebruik maken van de editie van P. Leendertz uit 1845-1847. Daarnaast zal ik als steun bij *Der minnen loep*, *Der minnen loep*

van Dirc Potter van Fons van Buuren raadplegen. Ik ga als volgt te werk: eerst zal ik de betogen van Rede en Vriend in de *Roman de la Rose* interpreteren en hun liefdeslessen hieruit destilleren. Uit deze liefdeslessen zal ik de belangrijkste thema's goed in beeld proberen te brengen. Vervolgens wil ik onderzoeken in hoeverre en op welke wijze deze thema's terug te vinden zijn in *Der minnen loep*. Verder zal ik steunen op de verschillende secundaire literatuur. Het belangrijkste werk hierbij is de dissertatie van Fons van Buuren. Ik zal dit werk gebruiken als achtergrond bij de analyses van *Der minnen loep*.

3. Thema's

Hieronder zal ik een onderscheid maken tussen verschillende thema's in beide werken. Eerst zal ik apart voor respectievelijk de *Roman de la Rose* en *Der minnen loep* aangeven wat er over een thema gezegd wordt. Vervolgens zal ik een vergelijking maken en hierbij kijken of er sprake is van gemeenschappelijke of oppositionele gedachten.

3.1 *Het huwelijk*

Het huwelijk wordt in beide werken uitgebreid besproken. Dit thema is blijkbaar erg belangrijk voor zowel de schrijvers van de *Roman de la Rose* als de verteller van *Der minnen loep*. Of het huwelijk ook op dezelfde wijze behandeld wordt, zal hieronder blijken.

3.1.1 *Het huwelijk in de Roman de la Rose*

In de *Roman de la Rose* komt het huwelijk naar voren in de opvattingen van Vriend. Dit gebeurt niet in de opvattingen van Rede. Vriend laat zich niet positief uit over het huwelijk. In het huwelijk wil de man meer macht hebben. Hierdoor verdwijnt het geluk dat de geliefden eerder wel hadden. Vriend gebruikt het woord 'huwelijkspijn' om aan te geven hoe hij over het huwelijk denkt. Elke liefde zal volgens Vriend snel eindigen wanneer de geliefden elkaar pijnigen:

Por ce voit l'en des mariages,
quant li mariz cuide ester sages
et chastie sa fame et bat,
et la fet vivre en tel debat
qu'il li dit qu'el est nice et fole
don tant demore a la querole
et don el hante si sovent
des jolis vallez le covent,
que bone amour n'i peur durer,
tant s'entrefont maus andurer,
quant cil veut la mestrise avoir
du cors sa fame et de l'avoir [...].

(vs. 8425-8436)

Je ziet dat aan de huwelijkspijn/wanneer de man denkt slim te zijn,/daarom zijn vrouw steeds straft

en slaat/in sfeer van ruzie en van haat/en haar ook nog domheid verwijt,/daar zij graag danst van tijd tot tijd/en ook weleens een kus laat kapen/door blije, mooie, jonge knapen;/ja, elke liefde zal rap eindigen/wanneer de partners elkaar pijnigen,/wanneer de man macht hebben moet/over zijn gades lijf en goed [...]. (p. 233)

Vriend verwoordt een beschuldiging van een man aan zijn vrouw (v.a. vs. 8437). Het is niet erg duidelijk op welk punt deze beschuldiging weer overgaat in de woorden van Vriend. Volgens de 'fictieve man' gaat een vrouw steeds vreemd en is het een 'vulgaire snol of slet'. Een man wil steeds meer de macht hebben in het huwelijk en beschuldigt de vrouw (wellicht onterecht) van vreemdgaan. De 'fictieve man' zegt dat als hij Theophrastus had aangehouden, hij nooit getrouwd was. Theophrastus behandelt in zijn boek *Liber aureolus de nuptiis* de vraag of een wijs man moet trouwen. Dit boek is door Middeleeuwse autoriteiten uitbundig geciteerd.³ Blijkbaar achtte Theophrastus het fout om een vrouw te huwen. De man zal er volgens hem namelijk nooit in slagen om de dwaze eisen van de vrouw in te willigen. Verder zal een man erachter komen dat de vrouw waarmee hij gehuwd is arrogant en hooghartig is (vs. 8437-8575).

Vriend is duidelijk negatief over vrouwen. Het is erg gevaarlijk om een huwelijk te sluiten met een vrouw. Dit wordt door Vriend pure dwaasheid genoemd en de reden dat het toch gebeurt, moet wel de hartstocht zijn (vs. 8635-8637). Als het huwelijk eenmaal gesloten is, toont de vrouw haar ware aard. Zelfs als het een brave vrouw betreft, heeft de man volgens Vriend spijt:

Et cil qui font le mariage,
si ront trop perilleus usage
et coustume si despareille
qu'el me vient a trop grant merveille.
Ne sai don vient ceste folie,
fors de rage et de desverie.
Je voi que qui cheval achete
n'iert ja si fols que riens i mete,
conment que l'en l'ait bien covert,
se tout nou voit a descovert;
part tout le resgarde et esprouve.
Mes l'en prent fame sanz esprouve,
ne ja n'i sera descoverte,
ne por gaaigne ne por perte,

³ Franssen, P. 'Dat Bedroch der Vrouwen, een onderzoek naar de functie van een 16^e eeuwse verhalenbundel.' *Spektator* (1982-1983). Jaargang 12, p. 274.

ne por solaz ne por mesese,
 por ce, sanz plus, qu'el ne desplese
 devant qu'ele soit espousee.
 Et quant el voit la chose outree,
 lors primes moutre sa malice,
 lors pert s'el a sus soi nul vice,
 lors fet au fol ses meurs sentir,
 quant riens n'i vaut le repentir.
 Si sai ge bien certainement,
 combien qu'el se maint sagement,
 n'est nus qui mariez se sente,
 s'il n'est fols, qu'il ne s'en repente. (vs. 8631-8656)

Dus zij die toch een huwelijk sluiten,/gaan zich aan goot gevaar te buiten,/aan een zo zonderling
 gebruik/dat ik haast achterover duik./Vanwaar die dwaasheid vol venijn?/Het moet haast wel
 hartstocht zijn/dat ze zo hun verstand verliezen./Wie op de markt een paard gaat kiezen,/is nooit zo
 dwaas het dier te kopen/als hij 't niet onbedekt en open/kan zien, al draagt het ook een dek,/hij
 keurt het paard van staart tot nek./Maar 't is te dwaas om los te lopen,/een vrouw keurt men nooit
 bloot en open,/die neemt men zonder eerst te keuren/op na- en voordelen, malheuren./Dus zorgt ze
 dat ze niet misdraagt/zolang de bruiloft nog niet daagt./Maar na de dag van 't huwelijksfeest/toont
 zij pas haar gemene geest/dan voel je pas vileine pijn,/ze toont de dwaas pas haar venijn/als het te
 laat is voor berouw./Voor mij staat vast: ook als een vrouw/een toonbeeld is van brave vlijt,/er toch
 geen man is zonder spijt/ná 't trouwen, of hij is onwijs. (p.238)

Zowel uit dit citaat als uit het vorige citaat blijkt dat er door Vriend in de *Roman de la Rose*
 erg negatief tegen het huwelijk aan wordt gekeken. Uitspraken als 'huwelijkspijn' en
 'gemene geest' tonen dit aan. Eervolle vrouwen die er vroeger nog wel waren, zijn nu niet
 meer te vinden. Tegenwoordig bieden vrouwen zich namelijk zomaar aan. Een huwelijk
 sluiten met een vrouw is om deze reden dwaas. Vriend zegt niet teveel verwijten te willen
 maken en beperkt zich dus tot het zeggen dat een man lang moet zoeken naar een eerbare
 vrouw (vs. 8667-8674). Er wordt een verschil getoond tussen mannen en vrouwen in het
 huwelijk. Vooral over vrouwen wordt negatief gesproken. Vrouwen zijn oneerbaar en niet te
 vertrouwen.

Hiernaast noemt Vriend verschillende voorbeelden van bronnen die vermelden dat het
 huwelijk slecht is. Hij noemt hierbij zelfs een voorbeeld waarin de vrouw niet wil trouwen,
 omdat ze zelf de vrouwenaard kent (vs. 8729-8802). De hoeveelheid voorbeelden die hier

getoond wordt, laat zien hoe belangrijk het is voor Vriend om aan te geven dat het huwelijk slecht is.

Vriend benadrukt dat de man zich nooit de meerdere van de vrouw moet voelen. Als dit wel het geval is, houdt de liefde geen stand. Dit gebeurt zoals gezegd meestal na het huwelijk (vs. 9395-9442).

Wat opvalt in de *Roman de la Rose* is dat het huwelijk in verband wordt gebracht met dwaze vrouwen en mannen. Ik ben hier bewust niet al te diep op ingegaan, omdat dit verderop uitgebreider besproken zal worden (zie hiervoor de thema's 'mannen en vrouwen' en 'dwaasheid').

3.1.2 Het huwelijk in *Der minnen loep*

Net als in de *Roman de la Rose* wordt in *Der minnen loep* het huwelijk naar voren gebracht. Het hele vierde boek van *Der minnen loep* heeft betrekking op het huwelijk. Dit is het boek over de 'gheerlofde minne'. Uit deze titel van het boek blijkt al dat er in *Der minnen loep* niet zo negatief tegen het huwelijk wordt aangekeken als in de *Roman de la Rose*. In *Der minnen loep* wordt betoogd dat het huwelijk juist de beste vorm van liefde is, omdat er geen sprake is van zorgen en angsten die er in het voorhuwelijkse stadium nog wel zijn:

Die enden vierden grade staen,
Ende sijn alsoe daer in ghegaen,
Alsoe behoirlic is ende eer,
Die sellen hebben tot hoirre leer
Rechtveerdicheit in horen zaken.
Dese heeft twee cleyder doen maken,
Dat sijn ghestadicheit ende trouwe,
Ende als icse te recht aenschouwe,
Sijn sy van blaewer verwen ghemaelt.
Ic seg u, dat hi niet en dwaelt,
Die in echtschap is verselt,
Dat hi sy altois ghestelt
In rechtveerdicheit te leven.
Wes hi voer heeft angheheven,
Dat moet hi mit trouwen enden.
Ghestadicheit en moet niet wenden:
Want daer most ymmer sijn een blijff.
Mi[n]t een man een ander wijff
Off enich wijff enen anderen man,

Daer gheen echtschip en is an,
 Die en dorven niet ghestede bliven:
 Want ist dat sy om zaken kiven,
 Dat deen den anderen ontrouwe doet,
 So sal die andere sinen moet
 Billic wandelen, op dat hi
 Nyet allene in die perse en sy.
 Wanneer hoer ene in liefden faelt,
 So valt dat elck van anderen dwaelt,
 So is stedicheit verloren;
 Mer daer echtschip is ghezwoen,
 Ist lieff, ist leyt, ist quaet, ist guet,
 Dat is een dinck dat bliven moet
 Ghestedelic ende onvebroken.
 Twoirt datter is voer[ghe]sproken
 Moet vaste staen ende oick die truwe.
 Al gheertmen [oec] bij wilen nuwe,
 Trou moet bliven opten stal.
 Tghebrec valt veel overal.
 Vernuwinghe heetmen een paradijs.
 Diet laten conde, hi waer wel wijs.
 Ten is ter werlt gheen meerre vrede,
 Dan in truwen te bliven stede
 Daer men woenstat heeft verkoren.
 By wandel blijftmen veel verloren. (IV, vs. 167-210)

In het huwelijk is er zogezegd sprake van vrijheid. Trouw en rechtvaardigheid zijn belangrijke kenmerken van het huwelijk. Wanneer de partners goed op elkaar afgestemd zijn, is er sprake van een paradijs. Als dit niet het geval is, kan er verdriet en ongenoegen ontstaan. Ook dan moet de huwelijksband blijven bestaan (IV, vs. 81-147).

De verteller bespreekt een verschil tussen mannen en vrouwen binnen het huwelijk. Als een vrouw iets doet wat verboden is, spreekt iedereen hierover. Als een man iets doet wat verboden is, dan is dit veel minder het geval. Bij vrouwen horen de kernbegrippen 'vrouwelijkheid', 'vriendelijke woorden', 'goedertierenheid', 'goede daden' en 'zachtaardigheid' (IV, vs. 211-248). De verteller geeft een exempel dat hij onderbreekt om verder in te gaan op de verschillen tussen mannen en vrouwen op het gebied van ontrouw (IV, vs. 365-451). Als een vrouw vreemdgaat, dan doet dit haar eer schade aan, maar ook de eer van de

echtgenoot. Als de man vreemdgaat, dan lijdt de eer van de vrouw er niet onder. Een man verliest ook minder snel zijn eer. Van ongestadigheid (veranderlijkheid) bij mannen komt alleen onvrede, bij vrouwen komt er groot onrecht en rumoer (IV, vs. 365-451). Een man die een andere vrouw neemt en zijn vrouw verjaagt, zal zijn eer verliezen en buiten de gemeenschap komen te staan. Bij vrouwen is dit niet het geval: als een man in eer en deugd een ander vriendinnetje erbij heeft, dan moet zijn vrouw dit accepteren (IV, vs. 591-660). Ook moet een goede vrouw het de man in alles naar zijn zin maken. Een man hoeft zich niet te verantwoorden aan zijn vrouw als hij zich misdraagt. Een vrouw daarentegen hoort zich wel te verantwoorden, omdat zij nu eenmaal onderdanig moet zijn aan de man. Goede vrouwen doen dit ook. Er zijn ook kwade vrouwen die hun man altijd wantrouwen. Onderdanigheid van de vrouwen vindt de verteller erg belangrijk in het huwelijk (IV, vs. 857-998). Met lijdzaamheid kun je veel bereiken. Een vrouw moet haar man niet willen overheersen. Men zal altijd over goede vrouwen blijven praten (IV, vs. 1267-1348).

Uit bovenstaande alinea blijkt dat ook in *Der minnen loep* binnen het huwelijk een verschil tussen mannen en vrouwen gehandhaafd wordt. Vrouwen kunnen gemakkelijker iets fout doen binnen het huwelijk. Hoewel in beide werken negatiever over de vrouw dan over de man wordt gedacht binnen het huwelijk, zijn zij in dit opzicht niet te vergelijken. In *Der minnen loep* kun je het bijna geen negativiteit noemen, omdat er niet zozeer slecht wordt gesproken over de vrouw in het algemeen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen goede en slechte vrouwen.

In het huwelijk moet men oppassen voor vijanden en lichtgelovigheid. Dit geldt vooral voor de vrouwen. Vrouwen geloven vaak de roddelaars. Hier kan volgens de verteller niets goeds van komen (IV, vs. 1625-1680). Er is nog iets wat slechte vrouwen, oftewel 'wijven', vaak verkeerd doen, en dat is dat ze de gangen van een man nagaan. Een eerbare vrouw zou dit niet doen, ook niet als ze een slechte, zwakke man heeft. De vrouw moet de boosaardige man met deugd tegemoet treden (IV, vs. 1839-1932).

De verteller eindigt het vierde boek met nog een aantal vermaningen aan de goede vrouwen (IV, vs. 2211-2260): doe geen wilde dingen en leef wijs. Vrouwen moeten om hun eer denken. Als ze denken dat hun man ontrouw is, moeten ze hem bedwingen door goedheid. De man moet zichzelf verbeteren. Eerbare vrouwen doen er het beste aan zichzelf in vrede, eer en gezondheid te bewaren.

3.1.3 Het huwelijk: een vergelijking

Er zijn weinig gemeenschappelijke gedachten op te sporen over het huwelijk in beide werken. Wat juist opvalt, is dat de teksten veel tegenovergestelde ideeën hanteren hierover. Een gemeenschappelijk punt dat hier wel genoemd kan worden, is de behandeling van het

verschil tussen mannen en vrouwen binnen een huwelijk. In de *Roman de la Rose* wordt negatiever gesproken over de vrouw dan over de man binnen een huwelijk. Hetzelfde geldt voor *Der minnen loep*. In *Der minnen loep* wordt het huwelijk positiever weergegeven dan in de *Roman de la Rose*. Wel wordt er gezegd dat als de partners niet goed op elkaar zijn afgestemd, er verdriet en ongenoegen ontstaat. In de *Roman de la Rose* wordt er bij voorbaat vanuit gegaan dat het huwelijk slecht is. De vrouw is losbandig en de man wil macht hebben. Na het huwelijk gebeurt dit gewoon. De optiek van Vriend en de optiek van de verteller van *Der minnen loep* over het huwelijk zijn dus tegengesteld. Ze gaan met een andere 'instelling' in op het huwelijk, de een negatief, de ander positief.

3.2 Dwaasheid

Dwaasheid in de liefde wordt als ondoordacht gezien. In de *Roman de la Rose* wordt deze uitspraak niet expliciet gedaan, maar het blijkt wel uit de tekst. In *Der minnen loep* wordt dit wel letterlijk gezegd. Hoe de beide teksten hier precies op ingaan, zal ik hieronder verduidelijken.

3.2.1 Dwaasheid in de Roman de la Rose

Vrouw Rede begint al snel over de dwaasheid van de liefde. Wie zich bij de liefdesgod Amor schaart, noemt ze dwaas:

Ne pour ce se je n'ai d'els cure
ne veill je pas que les genz aiment
de cele amor, dom il se claiment
en la fin las, chetif, dolant,
tant les vet Amors affolant.
Mes se tu vieuz bien eschever
qu'Amors ne te puisse grever
et vieuz garir de ceste rage,
ne peuz bevre si bon bevrage
conme penser de lui fourir.

(vs. 4316-4325)

Maar laat de rest op Amors paden/niet leren met veel schâ en schande/hoe hij met pijlen uit zijn handen/doeltreffend mensen kwetst en raakt/en ze diep ongelukkig maakt/omdat wie zich bij Amor schaart/tot slot de waanzin binnenvaart./Wil je niet dwaas zijn, niet behept,/drink dan een drank naar dit recept:/ontvlucht hem, kies het hazepad/voordat hij jou te grazen had,/want anders is het rap te laat... (p. 130)

Vooral mannen in hun jeugd moeten oppassen voor de liefde. Genot is namelijk de wortel van het kwaad en de jeugd maakt mannen dwaas en mal. De ouderdom stopt deze dwaasheden (vs. 4398-4460).

Rede vindt ook de liefde die de ik-figuur voor de roos heeft dwaas. Ze wil deze liefde niet blussen, maar is er wel duidelijk over dat ze tegen deze liefde is. Volgens Rede is dit namelijk het soort liefde dat verwondt (vs. 5703-5713). De ik-figuur heeft slechts leed gehad van het feit dat hij de rozenknop gekust heeft. Hij zal geen bevrediging vinden voor zijn lusten en als hij dit denkt, dan is hij 'al te dol'.

Ook Vriend deelt in zijn betoog iets mee over dwaasheid. In tegenstelling tot Rede vindt Vriend het juist dwaasheid wanneer de ik-figuur zijn trouw aan de liefdesgod Amor zou verzaken:

Lors dist Amis con bien apris,
car d'amors ot assez apris:
<< Conpeinz, ne vos desconfortez.
En bien amer vos deportez;
le dieu d'Amors et nuit et jor
servez leaument sanz sejour.
Vers lui ne vos desloiautez;
trop seroit grant desloiautez
s'il vos en trovoit recreü;
trop se tendroit a deceü
de ce qu'a home vos reçut,
qu'onques loiaus queurs nou deçut.
Fetes quan qu'il vos encharja,
touz ses conmanz gardez; car ja
a son propos, combien qu'il tarde,
ne faudra hom qui bien les garde,
s'il nel i meschiet d'autre part,
si con Fortune se depart.
Du dieu d'Amors servir pensez,
en lui soit tout vostre pensez,
c'est douce pensee et jolie.
Por ce seroit trop grant folie
du lessier, des qu'il ne vos lesse.
Ne por quant il vos tient en lesse,

si vos covient vers lui plessier,
quant vos ne le poez lessier. (vs. 7251-7276)

Toen sprak Vriend, die van liefdesleed/voldoende kennis had en weet:/'Kompaan, houd altijd goede moed,/vind lust en troost in liefdes zoet;/dien trouw en moedig, sterk en zacht/de Liefdegod bij dag en nacht./Wees tegenover hem oprecht,/'t zou zeer oneervol zijn en slecht/wanneer je 'm in de steek zou laten;/beschaamd zou hij zijn en verlaten,/waar hij jou als vazal aanvaard heeft/en 'n ontrouw hart hem steeds bespaard bleef./Doe daarom al wat hij gebiedt,/volg zijn geboden, anders niet;/want al wie zijn geboden telt/is op de lange duur de held,/tenzij Fortuna op den duur/hem pijnigt met haar wispeltuur./Je moet de Liefdegod steeds eren,/jouw aandacht op hem concentreren,/is die gedachte niet heel fijn?/Verzaken zou toch dwaasheid zijn/juist wanneer hij jou niet verzaakt?/Trouwens, nu in zijn greep geraakt/kun jij hem niet verzaken, want/hij heeft jou stevig aan zijn band. (p. 203-204)

Hieruit kun je opmaken dat binnen de *Roman de la Rose* verschillende opvattingen naar voren komen van Rede en Vriend. Dit geldt overigens niet alleen voor het thema dwaasheid.

Wanneer een vrouw dwaas is, moet de man zich volgens Vriend ook dwaas gedragen. Hij moet zich dus aanpassen aan de vrouw om haar zo voor zich te kunnen winnen (vs. 7719-7728). Zoals bij het thema 'huwelijk' ook al naar voren is gekomen, is een huwelijk sluiten met een vrouw dwaas om te doen. Dit komt omdat vrouwen niet eervol meer zijn en zich zomaar aanbieden (vs.8625-8658). De vrouw is volgens Vriend überhaupt dwaas geboren (vs. 9939-9948).

Ook mannen kunnen volgens Vriend dwaasheid vertonen. Als een man er een andere vrouw op nahoudt en zijn vrouw betrapt hem hierop, moet de man beloven om het nooit meer te doen. Wanneer hij zich hier niet aan houdt, schaadt dit de vrouw. Vriend minacht deze mannen en noemt ze zoals gezegd dwaas (vs. 9745-9834).

3.2.2 Dwaasheid in Der minnen loep

Het thema 'dwaasheid' wordt in *Der minnen loep* op een andere manier uitgewerkt dan in de *Roman de la Rose*. In *Der minnen loep* heeft dwaasheid vooral van doen met haast en niets van iemand afweten. Dit wordt voornamelijk in het eerste boek, 'ghecke minne', uitgewerkt. In dit boek worden enkele exemplen gegeven waarin de liefde tussen een man en een vrouw niet op de goede manier tot stand komt. Hierdoor loopt het voor één van de twee geliefden, of beide geliefden, niet goed af.

Een voorbeeld van zo'n exemplen waarin de liefde door dwaasheid verkeerd afloopt, is het exemplen over Jason en Medea (I, vs. 552-722). In dit verhaal wordt Medea verliefd op Jason en maakt een overhaaste beslissing om met hem mee te gaan en haar vaderland te

verlaten. Jason laat haar in de steek voor een koningsdochter. Haast in de liefde is af te raden.

De belangrijkste les die wordt meegegeven over haast in de liefde, is dat deze haast voornamelijk leidt tot erg veel leed:

Men mach mercken ende versinnen

Wat van ghecker lude minnen

Ghecomen is ende hoe menich leit

Ghesciet is bijder haesticheit. (I, vs. 896-899)

Dwaze jongemannen willen vaak hun zin doorzetten. Het interesseert hun niet dat vrouwen hierdoor verdriet ondervinden. Vrouwen zijn vaak ook zelf schuldig aan hun ellende, omdat ze slechts zoeken naar vermaak en niet letten op het innerlijk van een man. Het hele eerste boek kan gezien worden als een boek over dwaze liefde. Zoals gezegd, vallen haast en niets van iemand afweten hieronder. Potter laat het hier niet bij. Ook ontrouw, een vreemdeling van verre en het niet inwinnen van raad bij anderen worden uitgelicht en afgeraden. Dit alles heeft met elkaar te maken en kan samengevat worden onder de term 'ondoordachtheid'. Medicijnen tegen deze dwaze liefde zijn geduld, mate en bedachtzaamheid.

3.2.3 Dwaasheid: een vergelijking

Het thema 'dwaasheid' komt zowel in de *Roman de la Rose* als in *Der minnen loep* naar voren. Omdat het thema in beide werken op een andere manier wordt toegelicht, is het lastig om een gemeenschappelijke gedachte vast te stellen. Wel komt er een gedachte tamelijk overeen, namelijk dat ondoordachtheid in de liefde erg dwaas is. In de *Roman de la Rose* wordt dit niet letterlijk gezegd. Wel wordt duidelijk gemaakt dat vooral mannen in hun jeugd op moeten passen voor de liefde, omdat de jeugd mannen dwaas en mal maakt. Zij denken in hun jeugd dus niet goed na en zijn ondoordacht bezig. Deze les komt van Vrouw Rede. In *Der minnen loep* wordt deze ondoordachtheid wel letterlijk benoemd. Er is dus een gemeenschappelijke gedachte te vinden in de ideeën van Vrouw Rede en in (het eerste boek van) *Der minnen loep*.

3.3 Mannen en vrouwen

In beide werken worden mannen en vrouwen in verband gebracht met de liefde. Voor zowel mannen als vrouwen worden er verschillende lessen en adviezen meegegeven. Hoe dit wordt uitgewerkt en wat de verschillen zijn tussen de adviezen zal ik hieronder toelichten.

3.3.1 Mannen en vrouwen in de Roman de la Rose

In de *Roman de la Rose* wordt vaak negatief gesproken over vrouwen. Vooral Vriend heeft hier een groot aandeel in. Bij mannen is dit veel minder het geval. Vriend beschrijft langdurig het slechte van de vrouw (vs. 9009-9330). Vrouwen doen volgens Vriend onrecht aan God, omdat ze niet tevreden zijn met wat ze hebben gekregen. Alle vrouwen tutten zich op (vs. 9009-9020). Ook mannen, zegt Vriend, bedekken zich met versiersels (vs. 9033-9040). Wat hier opvalt, is dat Vriend ruim 300 verzen lang het negatieve van de vrouw opsomt, maar het negatieve van de man veel korter beschrijft. Zo zegt hij over de man dat hij jaloezie kan zijn en zijn vrouw kan gaan slaan (vs. 9331-9359). Wat Vriend over de man vertelt, mondt vaak uit in negativiteit over de vrouw:

Toutes se font hurtebillier,
qu'il n'est garde qui riens i vaille;
et s'il avient que li fez faille,
ja la volentez n'i faudra,
par quoi, s'el peut, au fet saundra,
car le volair torjorz en porte.
Mes forment vos en reconforte
Juvenaus, qui dit du metier
que l'en apele rafetier
que c'est li mandres des pechiez
don queur de fame est entechiez,
car leur nature leur conmande
que chascunne a pis fere entande. (vs. 9106-9118)

'Hij faalt steeds, ondanks al zijn pogen:/een vrouw laat zich tóch elders naaien./Laat ze niet feitelijk naar zich graaien,/dan leeft in haar de wens daarnaar/en komt haar kans, dan ligt ze klaar/want ze'is nieuwsgierig, onverpoosd./Maar Juvenalis brengt deez' troost:/'t verlangen naar wat onverbloemd/neuken of naaien wordt genoemd,/is wel de minste van de zonden/die bij de vrouw worden gevonden,/want 't is haar aard om in dit leven/steeds naar het grootste kwaad te streven. (p. 250)

In bovenstaand citaat valt goed op hoe verschillend er wordt gesproken over mannen en vrouwen in de *Roman de la Rose*. Het commentaar op de vrouw gaat verder. Vrouwen zijn volgens Vriend achterbaks en gebruiken je:

Par devant dient qu'eus vos aiment,
et par deriers putain vos claimant
et dient ce que pis leur semble,

quant il resunt entr'eus ensemble,
conment que chascuns d'eus vos serve,
car bien connois toute leur verve.
Sanz faille, bien est veritez:
quant a leur bandon vos gitez,
il vos sevent bien metre a point;
car de dangier en vos n'a point,
quant entree estes en la foule
ou chascuns vos herce et defoule. (vs. 9209-9220)

In je gezicht ben je hun schat/achter je rug: een hoer als wat,/want zijn ze zonder jou te zamen/ze noemen je bij d'ergste namen,/ja heus, ik ken hun praatjes wel/hoe ze je ook flemen tijdens 't spel./Dit is de waarheid, anders niet:/als jij je vrijelijk aan hen biedt,/weten ze jou wel te gebruiken,/het baat je niet nog weg te duiken,/hoe je je ook draait, of keert, of wendt,/als je betast wordt door die bent. (p. 252)

Het taalgebruik dat wordt gebruikt als het over vrouwen gaat is erg opvallend. Vrouwen worden erg grof gekarakteriseerd:

C'est par vos, dame pautoniere,
et par vostre fole maniere,
ribaude, orde, vils, pute lisse.
Ja vostre cors de cest an n'isse,
quant a tex matins le livrez! (vs. 9093-9097)

Het is jouw schuld, jij hoerewijf/'t komt door de toeren van jouw lijf/jij vuile teef, jij loopse slet/dat God jou van de aarde zet/daar jij je geeft aan zulke honden! (p. 249)

Volgens Vriend zijn vrouwen baas over hun eigen wil. Voor mannen is dit lastig. In hun jeugd, zegt Vriend, denken mannen net zo goed te zijn als Roelant, Samson of Heracles, maar zelfs zij zijn getemd door vrouwen (vs. 9129-9176). Uit de gehele tekst van Vriend blijkt het advies aan mannen om op te passen voor vrouwen, omdat vrouwen vaak niet te vertrouwen zijn. Vooral in hun jeugd moeten mannen voorzichtig zijn.

3.3.2 Mannen en vrouwen in *Der minnen loep*

Vrouwen zijn in de liefde vaak schuldig aan hun eigen leed (I, vs. 895-946). Ze zijn vaak te gehaast, zoeken alleen naar vermaak en letten niet op innerlijke kwaliteiten. Vrouwen dienen zich goed te bezinnen als ze aan de liefde beginnen. Een advies van de verteller luidt dus dat ze moeten letten op de innerlijke kwaliteiten van een man en niet alleen op hun uiterlijk. Ook mannen moeten de haast schuwen en een vrouw goed leren kennen voordat

zij de liefde induiken. Het beste is het als twee geliefden volkomen gelijkgestemd zijn (I, vs. 1149-1178).

De verteller geeft waarschuwingen aan zowel mannen als vrouwen (I, vs. 2385-2514). Vrouwen zijn vaak allemansvriendinnen. De goede vrouwen hoeven zich niets aan te trekken van wat de zwakken hebben gedaan. Mannen moeten zich niet door vrouwen laten bedriegen. Als dat niet gebeurt, dan hoeven mannen ook geen geweld te gebruiken.

Volgens de verteller van *Der minnen loep* hoort er een rolverdeling te zijn tussen mannen en vrouwen:

Twijff moet altoes wesen heer
Ende die man is altoes knecht,
Te spreken inder liefden recht,
Daer die minne slaet die clink.
In echtschap ist een ander dinck:
Daer sal die man een voecht wesen. (I, vs. 2700-2705)

In de liefde moet de vrouw meester zijn en de man dienaar. In het huwelijk is het het beste als de man een voogd is.

Wat de verteller van *Der minnen loep* voornamelijk doet, is advies en vermaningen geven aan zowel mannen als vrouwen. Hier zit een groot verschil met de *Roman de la Rose*. In de *Roman de la Rose* werd er vooral negatief gesproken over de vrouw en in mindere mate advies gegeven.

Meer advies voor de man is dat hij moet oppassen voor schone vrouwentaal en voor vrouwen die familie zijn van de vijand (I, vs. 3024-3040). Het eerste boek eindigt met een samenvattende vermaning voor mannen en vrouwen:

Also ic te voren hebbe gheruert
Van minne, die dicke wert bezuert,
Alsmense gheckelic aenvaet
Sonder voerdacht ende beraet,
Die den menighen heeft ter doot
Ghebracht of in strengher noot
Ende in groten jammers druc,
So val ic noch op tselve stuck,
Ende waerschu alle goede manne,
Dat sy hem wachten voor die panne
Dair die ander in sijn ghepijnt.

Besiet u als die sonne schijnt
Ende alle die werlt is verlicht,
Waer ghi u fundament op sticht.
Set ghijt op een lozen gront,
Wes ghi bouwet valt terstont.
By nacht en radic u niet te striden,
Noch mit blinden paerden te rijden.
Verwacht altoes den claren dach,
Ende rijt dan uut om u beyach,
Dat ghi u clierlick moecht versien
Eer ghi mit desen off mit dien
In minnentliken banden treet,
Ende wacht u ymmer voer dat leet,
Dat den menighen wedervaert,
Dair ic u veel off hebbe verclaert.
Ymmer wacht u voer Hebuca
Ende voer die lose Lucrecia:
Wacht u voer Orfenes ganck,
Ende voerder meer minnen zanck,
Die die schipluden veel bedrieghen:
Ende voir die wive die gaerne lieghen
Suldi u wachten, ghi goede man.
O edel vrouwen, so wacht u dan,
Dat ghi niet bedroghen en wert
Vanden mannen van loser aert.
Wacht u van Eneas droch,
Van Demofon, ende hoet u noch
Van Jason ende van Theseus,
Ende sonderlinghe voer Tyrobus,
Den gheck, die Perna heeft verraden.
Wilt u der lichter mannen ontladen,
Die wanckel sijn in horen moet.
Volcht minen raet, het wart u goet. (I, vs. 3213-3256)

Ook in het tweede boek van *Der minnen loep* staan vermaningen aan zowel mannen als vrouwen. Over mannen wordt gezegd dat wanneer ze een keer vreemd zijn gegaan, de kans groot is dat dat nog een keer gebeurt (II, vs. 37-39). Vrouwen moeten innemend en zedig zijn ten opzichte van alle mannen. Ze horen zich aan hun beloftes te houden en geen valse

verwachtingen te wekken. Ze mogen niemand minachten en moeten een niet-deugdzaam man schuwen (II, vs. 3031-3066). De vrouweneer dient altijd bewaard te worden. Mannen zijn dit de goede vrouwen schuldig. Ook de slechte vrouwen moeten ze dit gunnen, simpelweg omdat ze vrouw zijn. Zonder vrouwen is er geen vreugde. Vrouwen lijken hier op een voetstuk geplaatst te worden (II, vs. 3473-3526).

Als een man volledig door de liefde is gegrepen, dan is het noodzakelijk dat hij een vertrouwde vriend heeft (II, vs. 3878-3884).

Het derde boek van *Der minnen loep* gaat niet expliciet over adviezen aan mannen of vrouwen, maar geeft wel algemene adviezen. Er worden enkele dingen afgeraden, te weten homoseksualiteit, bestialiteit, liefde voor verwanten, liefde voor Joden en heidenen en verkrachting. In het vierde boek worden wel weer expliciete liefdeslessen gegeven: als een vrouw dingen doet die 'verboden' zijn, zoals het verraden van een man, dan spreekt iedereen hierover. Wanneer een man een vrouw verraadt, is dit minder het geval. Mannen houden zich eerder op met kwalijke zaken dan vrouwen. Vrouwen horen gebruik te maken van vriendelijke woorden, goede daden en zachtaardigheid (IV, vs. 211-248). Verder is er een verschil tussen trouw en ontrouw bij mannen en vrouwen. Als een vrouw ontrouw is, verliest ze haar eer, evenals haar echtgenoot. Als een man daarentegen ontrouw is, verliest de vrouw haar eer niet (IV, vs. 365-374). Een man verliest wel zijn eer als hij zijn – onschuldige- vrouw verjaagt en een andere vrouw neemt. Bij een vrouw geldt dit nog sterker. Een verschil tussen man en vrouw is dat de man wel af en toe een vriendinnetje naast zijn relatie mag hebben, zolang zijn vrouw maar boven alles gaat (IV, vs. 591-660). De vrouw is onderdanig aan de man en over het algemeen moet ze dus accepteren wat hij doet. In het huwelijk moet de vrouw de man het in alles naar de zin maken. Als hij zondigt, ligt de verbetering bij hem zelf. De vrouw moet zich echter wel aan de man verantwoorden. Goede vrouwen doen dit ook. Over goede vrouwen zal men altijd blijven spreken. De verteller van *Der minnen loep* maakt een duidelijk onderscheid tussen goede en slechte vrouwen (IV, vs. 857-998).

Volgens de verteller moet men schuwen voor goedgelovigheid of naïviteit. Dit geldt in het bijzonder voor vrouwen (IV, vs. 1625-1680). Ook wordt het vrouwen afgeraden om de gangen van de man na te gaan. Als een man slecht is, dan moet de vrouw dit verdragen (IV, vs. 1839-1850).

Aan het einde van dit vierde boek legt de verteller de vrouwen nog een aantal vermaningen voor:

Ghi, goede wive, verwaert u huus,
Loopt niet int wilde, maect gheen confuus,

Weset ende levet wijslic, denct om eer
Ende weest oetmoedich onsen [/. uwen] heer,
Also u God gheboden heeft.
Ist dat u man ontruwelic leeft,
Als u deynct in uwen sinne,
Bewiset hem dair om ghene onminne.
Verwint mit goetheit, off ghi moecht:
Mit quaetheit blijfdi onghehuecht.
Is hi der sondelicheit ghewoen,
Hi moet selve betering doen,
Ende ghij en sult daer niet om deyncken,
U selven vander eer te creyncken.
Blijft hem altoes guetelic bi:
Ghi en moecht niet doen als hi.
Veel te reysen eert den man;
Daer crighen die vrouwen schanden van.
Daer hi ghenuechte mede meert,
Daer wordi alinghe mede onteert.
Dat en suldi niet gheliken,
Off ghi moet der eer bezwijcken.
Het heeft in der ouder ee
Veel gheweest, ende huden mee
Wort ghehouden, ende al mit eren,
Dat heydensche vorsten ende heren
Ende oick ander mannen wael
Wiven hebben bij ghetael,
.XX., .XXX., .XL., hondert.
Dat is waer, hoet u verwondert.
In kersten ewe is menich man,
Daer twee off drie wiven sijn an,
Ende elc in smans huse teert.
Dit es dicke ghedispenseert
Mit mannen, die dat hebben ghedaen;
Mer nye en heb ic verstaen,
Noch horen spreken in enighen hoecken,
Noch horen lesen in enighen boecken,
Dat men ye dispenseerde,

Dat een wijff twee mannen eerde.
Daer om so volghet minen raet
Ende die ghelikenisse laet:
Want dat is recht also ghelijc,
Als out arm ende jonc rijck,
Ende schelen, gheliken dach ende nacht,
Des mannes ende der wive cracht.
Hier mede latic dese woert.
Die wijs sijn hebbent wael ghehoort
Ende die in duechden hem belegghen.
Den quaden en machmen doch niet segghen. (IV, vs. 2211-2260)

Over vrouwen wordt dus gezegd dat ze verstandig moeten leven. Hieronder verstaat de verteller dat vrouwen geen wilde dingen mogen doen en om hun eer moeten denken. Als een man ontrouw is, dan ligt de verbetering bij hun zelf. Vrouwen moeten hier niet boos om worden. Aan de vrouw zelf wordt geadviseerd om trouw te blijven. Wijze vrouwen hebben dit advies begrepen.

3.3.3 Mannen en vrouwen: een vergelijking

Hoewel er in het eerste, tweede en vierde boek veel vermaningen aan vrouwen worden gegeven en er lang niet altijd positief over vrouwen geschreven wordt, laat de verteller van *Der minnen loep* wel blijken dat vrouwen erg belangrijk zijn. Zonder vrouwen is er geen vreugde. In de *Roman de la Rose* wordt het belang van vrouwen totaal niet benadrukt. Er zit niet alleen verschil in de manier waarop over vrouwen geschreven wordt, maar ook in de manier waarop over mannen geschreven wordt. In *Der minnen loep* worden aan zowel mannen als vrouwen adviezen gegeven over hoe ze zich het beste kunnen gedragen in de liefde. Er worden bepaalde situaties beschreven waarin de man fout zit, of waarin de vrouw het verkeerd doet. In de *Roman de la Rose* wordt voornamelijk gekeken naar de tekortkomingen van de vrouw. Ook als de fout bij de man ligt (in de *Roman de la Rose* wordt gezegd dat de man vaak dwaas is in zijn jeugd) wordt dit op de vrouw afgeschoven. De man krijgt het advies om op de passen voor vrouwen die niet te vertrouwen zijn. Er zijn dus weinig tot geen gemeenschappelijke gedachten te vinden in het thema 'mannen en vrouwen'. De beide werken tonen hier een andere benaderingswijze. De *Roman de la Rose* beschrijft verschillende onderwerpen waar mannen en vrouwen mee te maken krijgen en is hierin overwegend negatief over de vrouw. *Der minnen loep* lijkt wat objectiever en beperkt zich tot adviezen aan mannen en vrouwen. Bij dit thema lijkt *Der minnen loep* (wat het onderwerp 'vrouwen' betreft) een tegenhanger van de *Roman de la Rose*.

3.4 Fortuna

Het thema 'Fortuna' is geen thema waar de werken uitgebreid op ingaan, maar behoort wel tot de belangrijkste thema's. Het is opvallend dat Fortuna in beide boeken genoemd wordt. Of er gemeenschappelijke gedachten te vinden zijn over dit thema zal hieronder blijken.

3.4.1 Fortuna in de Roman de la Rose

Over Fortuna heeft Rede het volgende mee te delen:

Et si la treuve l'en escrite:
que mieux vaut au genz et profite
Fortune perverse et contraire
que la mole et la debonair. (vs. 4813-4816)

Je vindt het trouwens ook beschreven:/dat kwaad Fortuin in 't mensenleven/meer goed brengt en ook meer profijt/dan 't lief Fortuin dat koestert, vleit [...]. (p. 142)

Wat vrouw Rede hier over Fortuna zegt, klinkt erg tegenstrijdig. De paradox die vrouw Rede beschrijft, gaat terug op Boethius' *De Consolatione Philosophiae*, II, 8.⁴ Deze paradox loopt van versregel 4806 tot en met 4944. De schijnbare tegenspraak zit in het feit dat het beter is voor de mens als Fortuna hem slecht gezind is, omdat een goedgezinde Fortuna de mens verblindt:

Ceste Fortune qui j'ai dite,
quant avec les homes habite,
ele trouble leur connoissance
et les norrist an ignorance.
Mes la contraire et la perverse,
quand de leur granz estaz les verse
et les tumbe, au tor de la roe,
du sonmet envers an la boe,
et leur assiet, conme marrastre,
au queur un doulereus emplastre
destrempé, non pas de vin aigre,
mes de povreté lasse et maigre,
ceste moustre qu'el est veroie
et que nus fier ne se doie

⁴ Van der Poel 1989, p. 141.

en la benuërté Fortune,
qu'il n'l a suërte nis une. (vs. 4859-4874)

Deze Fortuna, schijnbaar zacht,/voert mensen naar de duistere nacht/waarin het inzicht hen ontbeert/en de onwetendheid regeert./Fortuna echter, wreed en wrang,/die hen verstoort uit hoge rang/en hen met één draai van haar rad/neerstorten doet op 't slijkerig pad/en hen als boze heks verlakt/en op hun hart een pleister plakt,/niet slechts gedrenkt in schrale azijn,/maar ook in armoë en chagrijn/dié toont pas haar getrouw gelaat/en zegt dat elk die zich verlaat/op 't gunstig lot, zich zwaar vergist,/daar dat zich hult in dikke mist. (p. 144)

Verder noemt Rede het belang van Homerus. Homerus liet zich niet leiden door Fortuna. Omdat de ik-figuur dit verhaal vergeten is, is hij verdwaald op het liefdespad. Het beeld dat Rede geeft over 't lief Fortuin' is duidelijk niet erg positief.

Vriend lijkt net als Rede geen positief beeld te hebben van Fortuna:

Fetes quan qu'il vos encharja,
touz ses conmanz gardez; car ja
a son propos, combien qu'il tarde,
ne faudra hom qui bien les garde,
s'il ne li meschiet d'autre part,
si con Fortune se depart. (vs. 7263-7268)

Doe daarom al wat hij (= de Liefdegod) gebiedt,/volg zijn geboden, anders niet;/want al wie zijn geboden telt/is op de lange duur de held,/tenzij Fortuna op den duur/hem pijnigt met haar wispeltuur. (p. 204)

3.4.2 Fortuna in Der minnen loep

In *Der minnen loep* wordt Fortuna beschreven als de vijand van de verteller⁵:

Mijn vyant was die avontuyer:
Ic sochtet soet, ic vant dat zuyer:
Lieff zocht ich, ich vant dat leyt. (II, vs. 2401-2403)

De verteller wijdt ruim 140 verzen aan Fortuna. Deze verzen zijn niet positief: de verteller gebruikt voorbeelden uit zijn eigen leven om aan te geven dat Fortuna de mens niet altijd goed gezind is (II, 2392-2476). Zelf heeft hij nooit echte liefde kunnen vinden, hoewel hij naar eigen zeggen wel deugdelijk was. De liefde heeft hem veel pijn gedaan. Hij geeft aan dat zijn tijd voorbij is.

⁵ Van Buuren 1979, p. 139.

3.4.3 Fortuna: een vergelijking

Het thema 'Fortuna' wordt in beide werken behandeld. Dit gebeurt in allebei de gevallen niet heel uitgebreid. Wat tevens opvallend is, is dat er zowel in de *Roman de la Rose* als in *Der minnen loep* vrij negatief wordt gesproken over dit onderwerp. Het (goed) Fortuin brengt slechts leed in de liefde.

3.5. List en geweld

Het thema 'list en geweld' komt duidelijk naar voren in *Der minnen loep*. In dit werk kun je hier niet omheen. Daarom leek het me van belang om ook dit thema te behandelen, en te kijken in hoeverre dit naar voren komt in de *Roman de la Rose*.

3.5.1 List en geweld in de Roman de la Rose

In de *Roman de la Rose* is 'list en geweld' geen thema dat opvalt. Wat opvalt is dat wat er over gezegd wordt, verschilt per spreker. Rede pleit voor liefde zonder listigheid, terwijl Vriend aanraadt sluw te zijn en list met listigheid te bestrijden (vs. 7306-7350). Over geweld worden ook verschillende dingen opgemerkt: volgens Vriend is geweld aan te raden, omdat vrouwen gewend zijn om zich door geweld meer te geven:

Car maintes genz sunt coustumieres
d'avoir si diverses manieres
qu'il veulent par force doner
ce qu'il n'osent abandoner,
et fraignent qu'il leur soit tolu
ce qu'il ont soffert et volu.
Si sachiez que dolent seroient
se par tel deffanse eschapoient. (vs. 7665-7672)

Veel vrouwen zijn, dat is bekend,/hoe vreemd dan ook, eraan gewend/slechts door geweld te laten gaan/wat ze niet dúrven af te staan/en veinzen dat ze zijn ontdaan/van wat gewild werd toegestaan./Weet dus dat het haar zeer benauwd/wanneer haar weerstand jou weerhoudt.
(p. 214)

Wel spreekt hij zichzelf naar mijn mening later tegen, door te zeggen dat de man de vrouw niet moet slaan. Verder moet de ik-figuur niet bij het plukken van de roos (vs. 21665-21688) elk geweld vermijden.

3.5.2 List en geweld in *Der minnen loep*

List en geweld worden vrij uitgebreid besproken in het tweede boek van *Der minnen loep*. Handigheid en list in de liefde is niet verboden. Vrouwen zijn hier soms mee te winnen. Geweld daarentegen is uit den boze (II, vs. 2477-2493). Na dit gezegd te hebben, vertelt Potter een exempel waarin de deugd het wint van geweld. De lering die hieruit getrokken kan worden, is dat het gebruiken van geweld bij een vrouw is af te raden. List kan de houding van een vrouw veranderen. Er volgen meerdere exempelen waarin vrouwen worden verkregen door het gebruik van list.

Wat verder van belang is, is dat door het gebruiken van list de vrouweneer bewaard dient te worden (II, vs. 3192-3206). Ook hierover worden vele exempelen verteld. Mannen zijn het de vrouwen schuldig hun eer te bewaren, omdat het vrouwen zijn. Zonder vrouwen is er volgens de verteller namelijk geen vreugde. Dit geldt voornamelijk voor goede vrouwen, maar ook slechte vrouwen moet de vrouweneer niet misgund worden (II, vs. 3473-3526).

Uit het exempel over *Tristram en Ysalde* (II, vs. 3613-3641) en *De Spaanse schildknaap* (II, vs. 3642-3751) blijkt dat ook vrouwen gebruik maken van list. Zolang vrouwen niet onwillig zijn, weten ze listen genoeg (II, vs. 3752-3772). De verteller eindigt samenvattend zijn verhaal over list en geweld: in de liefde zijn list en wijsheid hulpvol. Je kunt er dingen mee bereiken die zonder list niet zouden lukken, zoals het behouden van de vrouweneer. List doet wat kracht niet kan. Geweld daarentegen zorgt voor vijandschap en strijd. Geweld moet men dus schuwen (II, vs. 3773-3824).

3.5.3 List en geweld: een vergelijking

Zoals hierboven blijkt, komt het thema 'list en geweld' duidelijk naar voren in *Der minnen loep*, maar niet in de *Roman de la Rose*. In dit laatste werk worden wel enkele dingen gezegd over dit thema. Wat opvallend is, is dat de ideeën over list van de verteller van *Der minnen loep* lijken op de ideeën van Vriend in de *Roman de la Rose* en totaal niet op die van Rede. Dit geldt dan weer niet voor geweld. In tegenstelling tot Vriend is de verteller van *Der minnen loep* tegen het gebruik van geweld.

3.6 Ovidius en Boëthius

Aan de opvattingen van Rede en Vriend in de *Roman de la Rose* liggen verschillende optieken ten grondslag, te weten respectievelijk de visies van Boëthius en Ovidius. Omdat Ovidius ook één van de bronnen van Potter was, zou hier een raakvlak op het gebied van liefdesleer te vinden kunnen zijn.

3.6.1 Ovidius en Boëthius in de *Roman de la Rose*

In hoofdstuk 3 heb ik een paradox over Fortuna besproken (vs. 4806-4944). Zoals gezegd gaat deze paradox terug op Boëthius' *De Consolatione Philosophiae*, II, 8.⁶ De schijnbare tegenspraak zit in het feit dat Fortuna je beter slecht gezind kan zijn. Fortuna lijkt misschien zachtaardig, maar is juist erg wreed (vs. 4859-4863).

In versregel 5006 wordt Boëthius expliciet genoemd. Rede betoogt hier dat het goed zou zijn om zijn werk te vertalen. Je kunt kortom zeggen dat er achter het betoog van vrouw Rede de optiek van Boëthius zit. Wat algemener bekeken: het hele idee van een droomvisioen als uitbeelding van een hogere waarheid, zoals dit in de *Roman de la Rose* het geval is, is een traditie die ook door Boëthius in *De Consolatione Philosophiae* werd gebruikt. Het gaat dan om een ik-persoon die een droom die hij/zij gehad heeft, en die is uitgekomen, navertelt.⁷

De Consolatione Philosophiae is dus te zien als achtergrond bij het betoog van Rede. Jean de Meung begint zijn tekst met een lange dialoog tussen Rede en de ik-figuur. Hij verbindt hier als het ware Ovidius (de *Ars amatoria*) en Boëthius. Hij onderzoekt de seksuele liefde vanuit het Boethiaanse perspectief.⁸ Toch komen de stijlen en opvattingen van Boëthius en Rede niet altijd overeen. Een voorbeeld hiervan is het taalgebruik. Rede is soms erg grof in haar uitdrukkingen, terwijl in *De Consolatione Philosophiae* staat dat grof taalgebruik ongepast is.⁹ De *Roman de la Rose* is in sommige gevallen dus ook te lezen als een tegenhanger van *De Consolatione Philosophiae*.¹⁰

Het betoog van Vriend heeft de vorm van een wat explicietere liefdesles. Dit is bij Vriend veel meer het geval dan bij Rede. Deze expliciete liefdeslessen zijn in verband te brengen met Ovidius. Er is sprake van een soort 'manual of seduction' en dit is ook wat Ovidius geeft in zijn *Ars amatoria*. Als achtergrond bij het betoog van Vriend is Ovidius erg belangrijk. Ovidius wordt gezien als subtekst voor lyrische passages die de seksualiteit onderzoeken.¹¹ Zowel in de *Ars amatoria* van Ovidius, als in de uitspraken van Vriend wordt gebruik gemaakt van niets-verhullend taalgebruik. Bij Ovidius geldt dit vooral in het slot van het werk. Vriend en Ovidius komen dus zowel inhoudelijk als stilistisch overeen.

⁶ Van der Poel 1989, p. 141.

⁷ Van der Poel 1989, p. 145 en 148.

⁸ Brownlee & Huot 1992, p. 88-90.

⁹ Kelly 1995, p. 45.

¹⁰ Kelly 1995, p. 42.

¹¹ Brownlee & Huot 1992, p. 149.

3.6.2 Ovidius en Boëthius in *Der minnen loep*

Net als bij de *Roman de la Rose* is er bij *Der minnen loep* sprake van een duidelijke achtergrond. *Der minnen loep* heeft veel overeenkomsten met werken van Ovidius en met name met de *Ars amatoria*. Zo'n vijftientig van de zestig verhalen gaan terug op Ovidiaanse stof.¹² Er zijn veel lijnen te trekken van Potters werk naar de middeleeuwse Ovidius-commentaren en naar Ovidius' werk zelf.¹³

Het is volgens de verteller van *Der minnen loep* toegestaan om met list enige dwang uit te oefenen. Ovidius schreef ook al dat meisjes eerst wat onwillig kunnen zijn, maar met enige hulp zeer gelukkig kunnen worden. Deze hulp moet wel in eer en deugd plaatsvinden.¹⁴

De verteller van *Der minnen loep* geeft een expliciete liefdesles, oftewel een 'manual of seduction'. Dit is ook het geval bij Ovidius in zijn *Ars amatoria*. Dit is de meest sprekende overeenkomst tussen de bron Ovidius en *Der minnen loep*. In *Der minnen loep* wordt er een 'manual of seduction' gegeven aan de hand van vier trappen. Bij de eerste trap is er sprake van wederzijdse toenadering. In de tweede trap kussen de geliefden elkaar, maar houden hun liefde wel verborgen voor derden. In het derde stadium gaan de geliefden naar boven en kunnen er seksuele handelingen plaatsvinden, maar coïtus is pas toegestaan in het vierde stadium, te weten bij het huwelijk (II, vs. 743-1810).

Het doel van de 'manual of seduction' van de verteller van *Der minnen loep* is dus het tot stand brengen van een huwelijk. Dit wijkt af van het doel van Ovidius in zijn *Ars amatoria*: hier gaat het om de bevrediging van lusten.

3.6.3 Gemeenschappelijke bronnen?

Het betoog van Vriend heeft meer overeenkomsten met *Der minnen loep* dan het betoog van Rede. Hiermee doel ik niet alleen op de inhoud, maar ook op het feit dat er een explicietere liefdesles wordt gegeven door zowel Vriend als de verteller van *Der minnen loep*. Beiden geven een 'manual of seduction', zoals dit ook bij Ovidius het geval was in zijn *Ars amatoria*. Er zit dus een duidelijke overeenkomst in de tekst van Vriend en de tekst van de verteller van *Der minnen loep*. Waar deze teksten invloeden ondervinden van Ovidius, ondervindt de tekst van Rede invloeden van Boëthius.

¹² Van Buuren 1979, p. 194.

¹³ Van Buuren 1979, p. 192.

¹⁴ Leendertz 1845-1847, boek II, vs. 2477-2852.

4. Conclusies

Mijn vraagstelling bij dit onderzoek was de volgende:

'In hoeverre komen de opvattingen over de liefde van Vriend en Rede in de *Roman de la Rose* overeen met de opvattingen over de liefde in *Der minnen loep*?

In het onderzoek hierboven heb ik een onderscheid gemaakt tussen verschillende belangrijke thema's in beide werken. Als je kijkt naar deze thema's, valt op dat de inhoud ervan niet zelden verschillend is uitgewerkt. Een goed voorbeeld hiervan is te zien bij het thema 'huwelijk'. In beide werken wordt dit onderwerp erg uitgebreid besproken. Vriend laat zich hier in grote mate over uit en het gehele vierde boek van *Der minnen loep* behandelt dit onderwerp. Toch wordt het thema in beide werken anders uitgewerkt. Het meest extreme voorbeeld is dat in de *Roman de la Rose* het huwelijk door Vriend als dwaas beschouwd wordt, terwijl dit in *Der minnen loep* juist opgehemeld wordt.

Uit de vergelijking blijkt dat er zowel overeenkomsten als verschillen te vinden zijn in de belangrijke thema's uit de *Roman de la Rose* en *Der minnen loep*. Opvallende parallellen, die voeding zouden kunnen geven aan de gedachte dat Potter de *Roman de la Rose* gekend heeft, heb ik niet kunnen vaststellen. Wel komen er veel specifieke onderwerpen overeen. Deze onderwerpen worden zoals gezegd op een verschillende manier uitgewerkt. Toch is dit ook weer niet zo significant dat ik durf te beweren dat de werken elkaars tegenpolen zijn.

Hiermee kom ik op een volgend punt. In de inleiding heb ik een citaat geplaatst van Jonckbloet, waarin hij zegt dat Potter klaarblijkelijk een tegenhanger van de *Roman de la Rose* wilde leveren. Zoals ik al eerder benadrukt heb, geeft hij toe dat de *Roman de la rose* nergens wordt genoemd en noemt hij slechts de 'wulpsheid' van de *Roman de la Rose* tegenover de 'zedelijkheid' van *Der minnen loep*. Hoewel ik niet met zekerheid kan zeggen hoe deze 'wulpsheid' en 'zedelijkheid' zich in de rest van de *Roman de la Rose* manifesteert, valt het me op dat naast de wat grove taal weinig te vinden is om het standpunt van Jonckbloet te kunnen onderbouwen. Persoonlijk vind ik zijn conclusie iets te gemakkelijk getrokken.

Wat me verder op is gevallen, is dat het betoog van Vriend meer overeenkomsten met *Der minnen loep* heeft dan het betoog van Rede. Ik heb het dan niet alleen over de inhoud, maar ook over het feit dat er een explicietere liefdesles wordt gegeven. Beide geven een 'manual of seduction', zoals dit ook bij Ovidius het geval was. Dit zou een onderbouwing kunnen zijn van het standpunt dat Potter de *Roman de la Rose* gekend kan hebben, maar

Ovidius heeft een grote invloed gehad op de Europese literatuur, dus dit is naar mijn mening niet met zekerheid te zeggen.

De opmerking van Van Buuren dat Potter de *Roman de la Rose* gekend kan hebben is zo voorzichtig dat deze niet tegen te spreken is. Ik kan dus niet met zekerheid zeggen of Potter bekend was met de *Roman de la Rose*. Naar mijn mening zijn dus er teveel verschillen om te kunnen zeggen dat Potter de *Roman de la Rose* gekend heeft, maar ik heb ook niet kunnen aantonen dat Potter een tegenhanger (zoals Jonckbloet schrijft) van de *Roman de la Rose* heeft willen leveren.

5. Bibliografie

Altena, E. van, *De roman van de roos*. Baarn 1991.

Brownlee K., en S. Huot, eds. *Rethinking the Romance of the Rose*. Pennsylvania 1992.

Buuren, F. van, *Der minnen loep van Dirc Potter*. Utrecht 1979.

Der minnen loep. Ed. P. Leendertz. Den Haag/Antwerpen 1845-1847.

Franssen, P. 'Dat Bedroch der Vrouwen, een onderzoek naar de functie van een 16^e eeuwse verhalenbundel.' *Spektator* (1982-1983). Jaargang 12, p. 274.

Huot, S. *The Romance of the Rose and its medieval readers: interpretation, reception, manuscript transmission*. Cambridge 1993.

Jonckbloet, W.J.A., *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. 4^e dr. Deel 2. Groningen 1889.

Kelly, D. *Internal Difference and Meanings in the Roman de la Rose*. Wisconsin 1995.

Le Roman de la Rose. Ed. F. Lecoy. Paris 1965-1970. 3 dln.

Poel, D.E van der, *De Vlaamse Rose en Die Rose van Heinric. Onderzoekingen over twee Middelnederlandse bewerkingen van de Roman de la Rose*. Hilversum 1989.